หมวด 1 บทนำ

1. รัฐธรรมนูญ กับ กฎหมายรัฐธรรมนูญ
2. รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร กับ รัฐธรรมนูญจารีตประเพณี
3. รัฐธรรมนูญ กับ ประชาธิปไตย
4. รัฐธรรมนูญเทศ กับ รัฐธรรมนูญไทย

หมวด 2 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

5. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับแรก
6. รัฐธรรมนูญ กับ การแก้ไขวิกฤตการเมืองไทย
    - 6.1 วิกฤตการเมือง ที่ทำให้เกิดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี พ.ศ. 2540
    - 6.2 วิกฤตการเมือง ที่ทำให้เกิดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี พ.ศ. 2550
    - 6.3 วิกฤตการเมือง ที่ทำให้เกิดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี พ.ศ. 2560
    - 6.4 รัฐธรรมนูญปี 2560 จะเป็นรัฐธรรมนูญฉบับสุดท้ายหรือไม่
    - 6.5 สมุห์ฐานของปัญหาการเมืองไทย

หมวด 3 รัฐธรรมนูญในทัศนะผู้เขียน

7. รัฐธรรมนูญที่มองเห็น (Written Constitution/Tangible) อาจไม่ใช่ปัญหาและไม่ใช่ทางออก
8. รัฐธรรมนูญที่มองไม่เห็น (Unwritten Constitution /Intangible) แต่สำคัญและต้องรีบสร้าง คือ ค่านิยม/วัฒนธรรมทางการเมือง และกระบวนการปลูกฝัง

บทนำ

1. รัฐธรรมนูญ กับ กฎหมายรัฐธรรมนูญ

"รัฐธรรมนูญ" (Constitution) หมายถึง กฎหมายสูงสุดของรัฐในการจัดการปกครองประเทศ ในความหมายอย่างแคบ รัฐธรรมนูญต้องมีลักษณะเป็นลายลักษณ์อักษร และไม่ใช่สิ่งเดียวกับ กฎหมายรัฐธรรมนูญ

"กฎหมายรัฐธรรมนูญ" (Constitutional Law) หมายถึง กลุ่มกฎหมายที่ว่าด้วยการจัดองค์กรของรัฐและการใช้อำนาจรัฐ มีความหมายกว้างกว่า และจะเป็นรูปแบบลายลักษณ์อักษรหรือจารีตประเพณีก็ได้ รัฐธรรมนูญ จึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของ "กฎหมายรัฐธรรมนูญ"

รัฐธรรมนูญในปัจจุบันนั้น มีทั้งเป็นลักษณะลายลักษณ์อักษร และลักษณะไม่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยที่ลักษณะไม่เป็นลายลักษณ์อักษร นอกจากจะใช้หลักของจารีต ประเพณีการปกครองแล้ว กฎหมายทุกตัวที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง ย่อมถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญด้วย

ทุกประเทศทั่วโลกมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ทั้งประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย รวมถึงประเทศที่ปกครองระบอบเผด็จการ เพื่อใช้เป็นหลักหรือเป็นแนวทางในการบริหารประเทศ

2. รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร กับ รัฐธรรมนูญจารีตประเพณี

รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร (Written Constitution) หมายถึงรัฐธรรมนูญที่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการปกครองประเทศกำหนดระเบียบแห่งอำนาจสูงสุด ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจเช่นว่านี้ และหลักเกณฑ์ทั้งหลายทางการปกครองรวมอยู่ในเอกสารฉบับเดียวกัน รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาที่ได้บัญญัติมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2332 ถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญประเภทลายลักษณ์อักษรฉบับแรกของโลก และเป็นรัฐธรรมนูญแม่บทของรัฐธรรมนูญทั้งหลายในปัจจุบัน

รัฐธรรมนูญจารีตประเพณี (Unwritten Constitution) เรียกอีกอย่างว่า รัฐธรรมนูญวัฒนธรรม หมายถึงขนบธรรมเนียมประเพณี และการปฏิบัติต่างๆ ที่สืบเนื่องติดต่อกันมาเป็นเวลานาน มีลักษณะกำหนดรูปแบบหลักเกณฑ์การปกครองต่างๆซึ่งไม่จำเป็นต้องเขียนไว้ เพราะกระทำปฏิบัติติดต่อกันมานานจนเป็นประเพณี แต่ก็อาจจะมีกฎหมายธรรมดาที่เกี่ยวข้องกับการปกครองแยกออกมาอีกหลายสิบฉบับ ซึ่งกฎหมายเหล่านี้ก็มีลักษณะเป็นรัฐธรรมนูญนั่นเอง รัฐธรรมนูญจารีตประเพณีนั้น เกิดจากการวิวัฒนาการทางการปกครองทีละน้อยติดต่อกันมาเป็นเวลานาน เช่น ประเทศอังกฤษ แต่ประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากที่ไม่มีรัฐธรรมนูญเป็นระบอบที่มีรัฐธรรมนูญโดยกะทันหันนั้น ไม่สามารถมีรัฐธรรมนูญจารีตประเพณีได้ ต้องมีรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

แต่ความเป็นจริงในทางปฏิบัติ ไม่มีประเทศใดในโลกที่ใช้รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรอย่างเดียว หรือรัฐธรรมนูญจารีตประเพณีอย่างเดียว ประเทศต่างๆ ย่อมต้องมีรัฐธรรมนูญทั้ง 2 ประเภทปนกันอยู่ เพียงแต่ว่าจะมีมากน้อยเพียงใดเท่านั้น ทั้งนี้เพราะรัฐธรรมนูญแบบลายลักษณ์อักษรเป็น

การบัญญัติข้อความต่างๆ ไว้เป็นการล่วงหน้า อาจจะมีกรณีใดที่ไม่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญเกิดขึ้น ซึ่งจำเป็นต้องปฏิบัติไปอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อปฏิบัติเช่นนั้นไปนานๆ เข้าก็จะกลายเป็นจารีตประเพณีไป ดังนั้น เมื่อเกิดมีปัญหาในการปฏิบัติที่รัฐธรรมนูญไม่ได้บัญญัติไว้ ก็ต้องปฏิบัติไปตามประเพณีที่เคยปฏิบัติมา เช่นเดียวกับประเทศที่มีรัฐธรรมนูญจารีตประเพณี เมื่อรัฐบาลจำเป็นต้องมีบทบัญญัติบางเรื่องในรัฐธรรมนูญ ที่ไม่สามารถเกิดขึ้น โดยวิวัฒนาการได้ก็ต้องตรากฎหมายออกมา เช่นอังกฤษก็มีกฎหมายธรรมดาหลายฉบับที่ออกโดยรัฐสภา ซึ่งมีลักษณะเป็นรัฐธรรมนูญเพราะบัญญัติ หรือกำหนดเรื่องของการปกครองไว้

3. รัฐธรรมนูญ กับ ประชาธิปไตย

ในปี 2016 ทั้งโลกมี 192 ประเทศ มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย 123 ประเทศ แต่มี 180 ประเทศที่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญเป็นลายลักษณ์อักษร 6 ประเทศใช้หลักปกครองที่เป็นจารีตประเพณี คือ ส่วนอีก 6 ประเทศไม่มีการบันทึกเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ

ประเทศอังกฤษ เป็นประเทศที่ไม่มีรัฐธรรมนูญเป็นลายลักษณ์อักษร (Unwritten Constitution) บ้างก็ว่าอังกฤษไม่มีกฎหมายสูงสุด มีแต่หลักการปกครองที่เป็นจารีตมาแต่โบราณ แต่ประเทศอังกฤษ ก็ยังมีกฎหมายเช่นประเทศอื่นๆ การบริหารการปกครองโดยวิธีออกเสียง ย่อมต้องมีผู้แทน เพราะเราไม่สามารถฟังเสียงของคนทั้งประเทศพร้อมๆกันได้

ในขณะที่ประเทศจีน เป็นประเทศที่มีการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ กลับมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองที่เป็นลายลักษณ์อักษร (Written Constitution) เมื่อ 4 ธันวาคม พ.ศ.2525

State	Date
Constitution of the People's Republic of China	December 4, 1982

ดังนั้น รัฐธรรมนูญจึงไม่ใช่สัญลักษณ์ หรือเครื่องหมายแสดงความเป็นประชาธิปไตย เพราะประเทศที่ปกครองด้วยระบอบเผด็จการก็ประกาศใช้รัฐธรรมนูญได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น รัฐธรรมนูญคือ กฎหมายสูงสุดของทุกประเทศ ไม่ว่าจะปกครองด้วยระบอบใด ก็สามารถประกาศใช้รัฐธรรมนูญเป็นแนวทางในการบริหารประเทศได้

แต่ประเทศที่เป็นประชาธิปไตย จำเป็นต้องมีรัฐธรรมนูญไม่ว่าจะแบบลายลักษณ์อักษร หรือแบบจารีตประเพณี เพราะรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายหลักหรือเป็นกติกาที่กำหนดแนวทางสำหรับการที่รัฐจะใช้อำนาจปกครองประชาชน และมีหลักการจัดระเบียบการปกครอง การที่จะพิจารณาว่าประเทศใดเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ จึงต้องดูว่า รัฐธรรมนูญของประเทศนั้นให้ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยหรือไม่

รัฐธรรมนูญ ไม่ใช่สัญลักษณ์ของประชาธิปไตย
แต่รัฐธรรมนูญที่ให้ประชาชนมีอำนาจอธิปไตย คือเครื่องยืนยันว่าประเทศมีประชาธิปไตย

4. รัฐธรรมนูญเทศ กับ รัฐธรรมนูญไทย

จากการเปรียบเทียบรัฐธรรมนูญของประเทศต่างๆ มีสถิติที่น่าสนใจหลายอย่าง เช่น

- สหรัฐอเมริกา (‘1788-2017) มีวิวัฒนาการการปกครอง 229 ปี ใช้รัฐธรรมนูญเพียง 1 ฉบับ
- ฝรั่งเศส (‘1789-‘2017) มีวิวัฒนาการการปกครอง 228 ปี มีรัฐธรรมนูญทั้งหมด 17 ฉบับ อายุเฉลี่ยแต่ละฉบับคือ 13.5 ปี ฉบับล่าสุดประกาศใช้เมื่อปี ค.ศ. 1958 มีอายุ 59 ปี
- อังกฤษ (‘1832-‘2017) มีวิวัฒนาการประชาธิปไตย 185 ปี ไม่เคยมีรัฐธรรมนูญฉบับลายลักษณ์อักษรเลย
- จีน (‘1982-‘2017) ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ 35 ปี ใช้รัฐธรรมนูญ 2 ฉบับอายุเฉลี่ยแต่ละฉบับ 17.5 ปี
- อินเดีย (‘2493-‘2560) ได้รับเอกราชและมีประชาธิปไตย 67 ปี ใช้รัฐธรรมนูญเพียง 1 ฉบับมีความยาวที่สุดในโลก มีบทบัญญัติถึง ๓๙๕ มาตรา
- ไทย (‘2475-‘2560) มีวิวัฒนาการประชาธิปไตย 85 ปี เรามีรัฐบาล 61คณะ มีนายกรัฐมนตรี 29 คน มีการรัฐประหาร 18ครั้ง สำเร็จ 13 ครั้ง มีรัฐธรรมนูญ 20 ฉบับ อายุเฉลี่ยแต่ละฉบับคือ 4ปี ฉบับสุดท้ายก่อนถึงฉบับปัจจุบันที่เพิ่งประกาศใช้มีอายุ 6 ปี 9 เดือน

ไม่มีนักวิชาการไหนสามารถให้คำตอบว่า รัฐธรรมนูญของประเทศใดดีที่สุด หรือ แย่ที่สุด เนื่องจากในการตอบคำถามนี้ ต้องวิเคราะห์ถึงคุณภาพของประชาธิปไตย, สถานการณ์ที่แตกต่างกันของแต่ละประเทศ ซึ่งไม่สามารถนำตัวอักษรในรัฐธรรมนูญมาเปรียบเทียบได้ รัฐธรรมนูญจึงไม่มีสถิติว่าดีที่สุดหรือแย่ที่สุด ตราบเท่าที่ระบอบการปกครองมีความชอบธรรมและมั่นคงซึ่งประชาชนพึงพอใจอย่างเต็มที่ ผู้ปกครองที่ได้รับการเลือกตั้งมีความสามารถและสามารถตอบสนองต่อความต้องการและคำถามของพวกเขาได้ พลเมืองและชุมชนยังมีเสรีภาพและความเสมอภาคเกินกว่าเกณฑ์ขั้นต่ำ มีความสามารถในการตรวจสอบและประเมินผลผู้ปกครองจากการเลือกตั้งหรือโดยทางอ้อม นักการเมืองมีความรับผิดชอบทางการเมือง มีกฎหมายที่มีประสิทธิภาพประสิทธิผลในการตัดสินใจ ก็ถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ดีมีคุณภาพ

ข้อมูลจาก wikipedia, 14 June 2017

ประเทศที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ	จำนวน	รวม
A. รัฐธรรมนูญเชิงกลบท (Codified constitutions) 1. รัฐอธิปไตย (Sovereign states) (รวมประเทศไทย)	158	
2. ประเทศที่ได้รับการยอมรับบางส่วน (Partially recognized countries)	9	180 ประเทศ
3. เขตปกครองตนเอง (Dependent territories)	13	
B. รัฐธรรมนูญไม่เป็นลายลักษณ์อักษร (Uncodified constitutions) (รวมประเทศอังกฤษ)		6 ประเทศ
รวมทั้งสิ้น		186 ประเทศ

รัฐอธิปไตย ที่มีรัฐธรรมนูญเก่าแก่ที่สุด 5 อันดับแรก	ประกาศใช้เมื่อ	
Constitution of the United States of America	June 21, 1788	**
Constitution of the Kingdom of Norway	May 17, 1814	
Constitution of the Netherlands[1]	March 29, 1815	
Constitution of Belgium	February 7, 1831	
Constitution of Denmark	June 5, 1849	

รัฐอธิปไตย ที่มีรัฐธรรมนูญใหม่ที่สุด 5 อันดับแรก	ประกาศใช้เมื่อ	
Constitution of Thailand	April 6, 2017	***
Constitution of Ivory Coast	November 8, 2016	
Constitution of Nepal	September 20, 2015	
Constitution of Tunisia	January 26, 2014	
Constitution of Egypt	January 18, 2014	

ประเทศที่มีรัฐธรรมนูญแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร	
Constitution of Canada	
Basic Laws of Israel	
Constitution of New Zealand	
Constitution of San Marino	
Basic Law of Saudi Arabia	
Constitution of the United Kingdom	*

<u>รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย</u>

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเป็นกฎหมายลำดับศักดิ์สูงสุดแห่งราชอาณาจักรไทย กฎหมายอื่นใดจะขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญไม่ได้ เป็นกฎหมายว่าด้วยการจัดระเบียบการปกครองของประเทศ

ภายในรัฐธรรมนูญ ระบุว่าประเทศไทยมีรูปแบบรัฐเป็นราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ และปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา (เขียนว่า ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข) กำหนดให้มีการแบ่งแยกอำนาจระหว่างอำนาจนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ รัฐธรรมนูญแต่ละฉบับกำหนดให้ผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภามาจากการเลือกตั้งและการแต่งตั้งแตกต่างกันไป เช่นเดียวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ มีศาลรัฐธรรมนูญเป็นองค์กรหลักที่ทำหน้าที่ตีความรัฐธรรมนูญและวินิจฉัยข้อขัดแย้งข้อพิพาทที่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญ

นับตั้งแต่ รัฐธรรมนูญฉบับแรก ซึ่งประกาศใช้ในวันที่ 10 ธันวาคม 2475 รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560 รูปแบบการปกครองที่ดำเนินมาภายใต้กรอบของระบอบประชาธิปไตยตะวันตก แต่ถูกปรับเปลี่ยนสาระสำคัญให้สอดคล้องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี และสถานการณ์ของประเทศไทย จนทำให้มีรูปแบบที่แตกต่างจากประชาธิปไตยในความหมาย ที่ยอมรับกันในนานาอารยประเทศในบางประเด็น

วิวัฒนาการตามระบอบประชาธิปไตยแบบไทยกว่า 85 ปี ทำให้ไทยมีรัฐบาล 61 คณะ มีนายกรัฐมนตรี 29 คน มีการรัฐประหาร 18ครั้ง สำเร็จ 13 ครั้ง มีรัฐธรรมนูญ 20 ฉบับ

5. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับแรก

พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกในประวัติศาสตร์ไทย ประกาศใช้เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎร ซึ่งได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (ราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ) ร่างขึ้นโดยแกนนำสำคัญภายในคณะราษฎร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ทรงลงพระปรมาภิไธยในวันรุ่งขึ้น โดยมีพระอักษรกำกับต่อท้ายชื่อพระราชบัญญัตินั้นว่า "ชั่วคราว" สืบเนื่องมาจากพระองค์ทรงเห็นว่าหลักการประชาธิปไตยของผู้ก่อการฯ ไม่พ้องกันกับพระประสงค์ของพระองค์ แต่พระองค์ก็ทรงลงพระปรมาภิไธยเพราะเหตุการณ์ฉุกเฉินในขณะนั้น

ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีทั้งหมด 39 มาตรา. มีการจัดวางโครงสร้างอำนาจ ออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ อำนาจของกษัตริย์, อำนาจของสภาผู้แทนราษฎร, อำนาจของคณะกรรมการราษฎร, และอำนาจศาล สิ้นสุดการใช้รัฐธรรมนูญนี้ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 เนื่องจากประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรแทน

6. รัฐธรรมนูญ กับ การแก้ไขวิกฤตการเมืองไทย

6.1 วิกฤตการเมือง ที่ทำให้เกิดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี พ.ศ. 2540

หลังจากที่ประเทศไทยเริ่มใช้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมา 64 ปี (2475-2539) ผ่านการรัฐประหารและเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญมา 15 ฉบับ ก็ยังคงมีปัญหาต่างๆ เช่น การบริหารงานของรัฐบาลไร้เสถียรภาพ การแทรกแซงทางการเมือง การเลือกตั้งที่ไม่บริสุทธิ์ ยุติธรรม ฯลฯ จึงได้มีการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมืองโดยการร่างรัฐธรรมนูญที่จะปรับเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์

ในปี พ.ศ. 2539 รัฐสภาในสมัยของรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา (พรรคชาติไทย) มีมติให้เลือกตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร) จำนวน 99 คน 76 คนเป็นตัวแทนของแต่ละจังหวัด อีก 23 คนมาจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีประสบการณ์ มาทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นผ่านกระบวนการรับฟังความคิดเห็นทั้งระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ

เจตนารมณ์ของการร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ก็คือ การปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองขึ้นใหม่ ให้มีเสถียรภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยมีเป้าหมาย 3 ประการ

1. ขยายสิทธิ เสรีภาพ และส่วนร่วมของพลเมืองในการเมือง
2. การเพิ่มการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐโดยประชาชน เพื่อให้เกิดความสุจริตและโปร่งใสในระบอบการเมือง
3. การทำให้ระบบการเมืองมีเสถียรภาพและประสิทธิภาพ

ในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2540 ได้มีการประกาศใช้ รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับที่ 16 และถูกเรียกว่าเป็น "รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน"

(ฉบับแรกและฉบับเดียว) เนื่องจากรัฐธรรมนูญทั้ง 15 ฉบับก่อนหน้านี้จัดทำโดยรัฐบาลที่มาจากการแต่งตั้งหรือรัฐบาลทหาร นอกจากการมีส่วนร่วมของประชาชนแล้ว ยังได้วางรากฐาน “ธรรมาภิบาล” (Good Governance) ในการบริหารจัดการประเทศ เพื่อแก้ไขปัญหาโครงสร้างทางการเมืองการปกครองที่เป็นแบบรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง สร้างกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจของรัฐ โดยจัดตั้งองค์กรอิสระต่างๆ วางโครงสร้างทางการเมืองของไทยให้เข้มแข็ง พรรคการเมืองมีความเข้มแข็งปรับโครงสร้างระบบราชการให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น และการกระจายอำนาจไปให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อจัดบริการสาธารณะให้ประชาชนในท้องถิ่น (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย 2542)

รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 สิ้นสุดลงในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 โดยการรัฐประหารยึดอำนาจจากรักษาการนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร และได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2549 ในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2549 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับที่ 17

รัฐธรรมนูญ ฉบับนี้ มีอายุการใช้งานรวม 8ปี 11 เดือน

6.2 วิกฤตการเมือง ที่ทำให้เกิดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี พ.ศ. 2550

ผลของรัฐธรรมนูญ ปี 2540 แม้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ลดความไม่สมดุลในหลายเรื่อง อาทิ การลดขนาดภาคราชการ ลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงาน ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ และคำนึงถึงความต้องการของประชาชนผู้รับบริการมากยิ่งขึ้น รวมทั้งมีการกระจายอำนาจการบริหารจัดการจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่นมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ได้ทำให้ภาคการเมืองมีความเข้มแข็งและมีเสถียรภาพเป็นอย่างมาก อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน เกิดผู้นำเดี่ยวที่สามารถใช้อำนาจได้เบ็ดเสร็จเด็ดขาด ละเลยต่อเสียงปัญญาชนในสังคม พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรีที่สามารถจัดตั้งรัฐบาลพรรคเดียวในการบริหารประเทศ กลายเป็นรัฐบาลเผด็จการที่มาจากการเลือกตั้ง หรือ “เผด็จการทุนนิยม” ภาคราชการลดบทบาทลง กลไกการตรวจสอบถ่วงดุลถูกแทรกแซง จนเกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวงขนาดใหญ่ มีการทุจริตเชิงนโยบายมูลค่าความเสียหายนับหมื่นล้านเกิดขึ้น และการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวาง (การฆ่าตัดตอน 2 พันศพ) สร้างวิกฤตการเมือง จนทำให้ในปี 2549 หลายภาคส่วนของสังคมเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ประชาชนหลายกลุ่มอาชีพได้รวมตัวชุมนุมยืดเยื้อ และได้ขยายระดับความรุนแรงมากขึ้น จากการชุมนุมในสถานที่สาธารณะไปสู่การปิดถนนและสถานที่ราชการ ความขัดแย้งขยายวงกว้างกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนในสังคม (กลายเป็นสังคม 2ขั้วมาจนถึงปัจจุบันนี้) นำมาสู่การรัฐประหารเมื่อ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 และเริ่มกระบวนการจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับใหม่ (พ.ศ. 2550)

ในระหว่าง พ.ศ. 2549–2550 สภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.) ได้แก้ไขจุดอ่อนของ รัฐธรรมนูญ ปี 2540 ซึ่งนำแนวคิดจากต่างประเทศมา แต่เมื่อใช้จริงพบว่าไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย มีการถอดรื้อโครงสร้าง เช่น สิทธิเสรีภาพ การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ที่มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ องค์กรอิสระ อำนาจตุลาการ การเงินการคลัง งบประมาณ ฯลฯ

ในวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2550 ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2550 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับที่ 18 เป็นกฎหมายไทยฉบับแรกที่มีการลงประชามติก่อนนำขึ้นทูลเกล้าและประกาศใช้

จุดแข็งของรัฐธรรมนูญ 2550 คือบทบัญญัติเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชน และการกำหนดให้ "แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ" มีสภาพบังคับ เพิ่มเนื้อหาความเป็นธรรมในสังคม และปกป้องทรัพย์สินของชาติ มาตรการป้องกันผลประโยชน์ทับซ้อนที่เข้มแข็งขึ้น เพิ่มหมวด "จริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ" กลไกควบคุมการใช้อำนาจให้เป็นไปโดยสุจริตและเป็นธรรม และปรับปรุงระบบตรวจสอบโดยรื้อที่มาองค์กรอิสระทั้งหมด โดยป้องกันไม่ให้ฝ่ายการเมืองแทรกแซงกระบวนการสรรหาอย่างที่เกิดขึ้นในอดีต เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์ 4 ประการ คือ

1. คุ้มครอง ส่งเสริม ขยายสิทธิและเสรีภาพ ของประชาชน
2. ลดการผูกขาดอำนาจรัฐ และเพิ่มอำนาจประชาชน
3. การเมืองมีความโปร่งใส มีคุณธรรม และจริยธรรม
4. ทำให้องค์กรตรวจสอบมีความอิสระ เข้มแข็ง และทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

รัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 สิ้นสุดลง เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 หลังจากที่คณะรักษาความสงบแห่งชาติได้เข้าควบคุมอำนาจการปกครอง และมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 เป็นรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 19

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ มีอายุการใช้งานรวม 6ปี 9เดือน

6.3 วิกฤตการเมือง ที่ทำให้เกิดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี พ.ศ. 2560

ผลของรัฐธรรมนูญปี 2550 ได้ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างสถาบันทางการเมือง เพื่อลดเงื่อนไข และเปิดโอกาสการตรวจสอบให้มีประสิทธิภาพ รวมทั้ง เปิดพื้นที่ทางการเมืองให้แก่ภาคประชาสังคมเพิ่มขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งได้ เนื่องจากกลุ่มคนในสังคมยังมีความเห็นที่แตกต่างในเรื่องความชอบธรรมของรัฐบาลในการบริหารประเทศ ความขัดแย้งและการแบ่งฝักฝ่ายในสังคมในช่วงปี 2551-2552 มีความชัดเจนและขยายวงกว้างไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ และขยายลึกไปถึงระดับครอบครัวและชุมชน ส่งผลกระทบต่อการบริหารประเทศ การขับเคลื่อนนโยบายต่าง ๆ มีความล่าช้า ด้อยประสิทธิภาพ สูญเสียโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมที่มีความเครียด ความหวาดระแวง และแบ่งขั้ว รัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ใช้นโยบายประชานิยมซึ่งทำให้ประเทศเกิดความเสียหายมูลค่ามหาศาล ส.ส.พรรครัฐบาลร่วมกันผลักดันพ.ร.บนิรโทษสุดซอย จนทำให้เกิดการมีส่วนร่วมบนท้องถนนของมวลชน 2 ขั้วที่ฝ่ายหนึ่งออกมาขับไล่ อีกฝ่ายหนึ่งออกมาสนับสนุ นรัฐบาล ยาวนานถึง 10 เดือน (สิงหาคม 2556 ถึงพฤษภาคม 2557) เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย ที่ทหารไม่ใช่คู่ขัดแย้งกับประชาชนหรือรัฐบาล แต่ในที่สุดก็นำมาสู่การยึดอำนาจครั้งที่ 18 เมื่อทั้ง 2 ขั้วไม่สามารถเจรจากันได้

บทบาทของรัฐธรรมนูญปี 2560 เพื่อคลี่คลายวิกฤตการณ์ 4 ด้าน วิกฤตการเมืองไทย การทุจริตเชิงนโยบาย การเข้าสู่อำนาจ ถือเป็นวิกฤติที่อันตรายที่สุดต่อประเทศและประชาชน ตลอดจนความเชื่อถือในระบอบประชาธิปไตย วิกฤติในการบังคับใช้กฎหมาย ที่ผู้มีอำนาจไม่ได้ใช้กฎหมายอย่างตรงไปตรงมา วิกฤติระบบราชการไทยมีความล่าช้า จึงก้าวไม่ทันนโยบายไทยแลนด์ 4.0 และวิกฤติการทุจริตจากการใช้ดุลยพินิจหลายขั้นตอน ทำให้เกิดการทุจริตง่าย จึงต้องได้รับการปฏิรูป ทั้ง

ด้านการศึกษา ด้านการตำรวจ ที่จะต้องเร่งปฏิรูป ไม่เช่นนั้น ตำรวจจะถูกฉีกออกไปอยู่ในระดับท้องถิ่น แต่ถ้าปฏิรูปสำเร็จ ตำรวจจะเกิดความมั่นคง ซึ่งยึดกระแสพระราชดำรัสในหลวงรัชกาลที่ 9 คือ ไม่ให้คนไม่ดีเข้ามาปกครองบ้านเมือง เป็นแนวทางในการร่างรัฐธรรมนูญ - [ปาฐกถาพิเศษ ของนายมีชัย ฤชุพันธุ์ ประธานกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) ในงานสัมมนาเชิงวิชาการ ของสมาคมพนักงานเทศบาลแห่งประเทศไทย เรื่อง “บทบาทของรัฐธรรมนูญของรัฐธรรมนูญปี 2560 เพื่อคลี่คลายวิกฤตการณ์การเมืองไทย 4 ด้าน]

ในระหว่างปี พ.ศ. 2557–2560 คณะกรรมการยกร่างกฎหมาย จัดทำร่างฉบับใหม่ก่อนส่งให้ประชนลงประชามติและทูลเกล้า โดยมีสาระสำคัญที่ต่างจากรัฐธรรมนูญปี 2540, 2550 ดังนี้

1. ระบบเลือกตั้งแบบ “จัดสรรปันส่วนผสม” ที่มีบัตรเลือกตั้งแค่ใบเดียว คือกาครั้งเดียวเท่ากับเลือกทั้งคนทั้งพรรค เจตนารมณ์คือ เพื่อให้ทุกเสียงมีความหมาย คะแนนจากการเลือกตั้ง ส.ส.เขต จะถูกนำมาคำนวณเป็นที่นั่งของ ส.ส.แบบบัญชีรายชื่อ (ปาร์ตี้ลิสต์) แทน

2. เพิ่มอำนาจให้กับองค์กรอิสระและศาลรัฐธรรมนูญในการตรวจสอบคุณสมบัติรัฐมนตรี มีกลไกควบคุมการใช้จ่ายของรัฐบาล

3. มีการกำหนดยุทธศาสตร์ชาติเพื่อให้เป็นเป้าหมายการพัฒนาประเทศ

4. มีข้อยกเว้นให้มีนายกคนนอก

5. มีส.ว. จากการแต่งตั้ง

6. มาตรา 44 จากประกาศรัฐธรรมนูญชั่วคราว ปี 2557 ยังมีผลบังคับใช้หลังประกาศรัฐธรรมนูญ ปี 2560 แล้ว

7. มีเงื่อนไขให้การแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับนี้ “แก้ไขยาก”กว่าทุกฉบับ คือต้องมี ส.ว. เห็นชอบไม่น้อยกว่า 1 ใน 3

ในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2560 ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ปีพ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับที่ 20 (ปัจจุบัน) มี 16 หมวด 279 มาตรา รวมบทเฉพาะกาล ได้สมญาว่าเป็น“รัฐธรรมนูญปราบโกง”เนื่องจากมีการเพิ่มคุณสมบัติ เงื่อนไขการสรรหา ส.ส ส.ว ให้ยากขึ้นมาก และเพิ่มบทลงโทษการทุจริตอย่างรุนแรง ดังตัวอย่างบางมาตราด้านล่างนี้

มาตรา 98 ผู้มีสิทธิ์ลงสมัครเลือกตั้ง ต้องไม่เคยต้องคำพิพากษาฐานทุจริต หรือเคยพ้นตำแหน่งเพราะฝ่าฝืนและไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานจริยธรรม อีกทั้ง ต้องไม่เป็นเจ้าของผู้ถือหุ้นในกิจการหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชน

มาตรา 144 ถอดถอนนักการเมืองที่กระทำการใดๆให้ตัวเองเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้เงินงบประมาณ รวมถึงถอดถอนคณะรัฐมนตรี หากรับรู้แต่มิได้ยับยั้งการกระทำดังกล่าว

มาตรา 160 ผู้ที่จะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ห้ามมีลักษณะต้องห้ามเช่นเดียวกับลักษณะต้องห้ามของส.ส. และ ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ประจักษ์

มาตรา 235(1),(2) ให้ศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระมีหน้าที่กำหนดมาตรฐานจริยธรรมขึ้นมาเพื่อบังคับใช้กับองค์กรอิสระและผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยมีป.ป.ช. เป็นผู้ทำการสอบสวน หากผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองใดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามหรือมีพฤติกรรมร่ำรวยผิดปกติ ศาลมีอำนาจวินิจฉัยให้พ้นจากตำแหน่งและถูกเพิกถอนสิทธิทางการเมือง

ตลอด 2 ปีของการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ ปี 2560 ได้รับการวิพากวิจารณ์มากมาย ทั้งในมุมบวกและมุมลบ จาก นักการเมือง นักวิชาการ นักสื่อสารมวลชน ซึ่งรวบรวมมาเป็นภาพรวมจุดอ่อนจุดแข็งได้ได้นี้

<u>จุดแข็ง</u>

1. มีการแยกหมวด "หน้าที่ของรัฐ" , "การปฏิรูปประเทศ" “สิทธิเสรีภาพ” รวมถึงการการกำหนดให้ภาครัฐต้องมี "มาตรฐานทางจริยธรรม” ให้ชัดเจนขึ้น

2. กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ที่กระทำการทุจริตเข้มข้นขึ้น ไม่ให้ผู้ทุจริตต่อหน้าที่และในการเลือกตั้งเข้าสู่การเมืองได้ตลอดไป

3. มี "มาตรฐานจริยธรรม" ใครทำผิดต้องพ้นจากตำแหน่ง

4. เพิ่มอำนาจของศาลและองค์กรอิสระในการเข้ามากำกับดูแลรัฐบาล

<u>จุดอ่อน</u>

1. ระบบการเลือกตั้ง ส.ส.แบบจัดสรรปันส่วนผสมจะทำให้ได้รัฐบาลผสมที่ไร้เสถียรภาพ

2. เปิดโอกาสให้คนที่ไม่ได้เป็น ส.ส.เข้ามาเป็น "นายกฯคนนอก"

3. การแก้ไขรัฐธรรมนูญ" เป็นไปอย่างยากลำบาก

4. ยุทธศาสตร์ชาติ และ ส.ว.ชุดแรก 250 คน ที่จะมาจากการแต่งตั้งโดย คสช. ทั้งหมดถูกมองว่าอาจเป็นการ "สืบทอดอำนาจ" ของ คสช.

6.4 รัฐธรรมนูญ ปี2560 จะเป็นรัฐธรรมนูญฉบับสุดท้ายหรือไม่

จากแนวคิดประชาธิปไตยตะวันตกที่ว่า *“ รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐ ซึ่งควรมีความศักดิ์สิทธิ์และคงทนถาวร”* ถ่ายทอดสู่ทฤษฎีกฎหมายที่เรียก รัฐธรรมนูญนิยม (constitutionalism) ตั้งอยู่บนหลักการสามประการ คือ การรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ และการเสริมสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้กับรัฐบาล

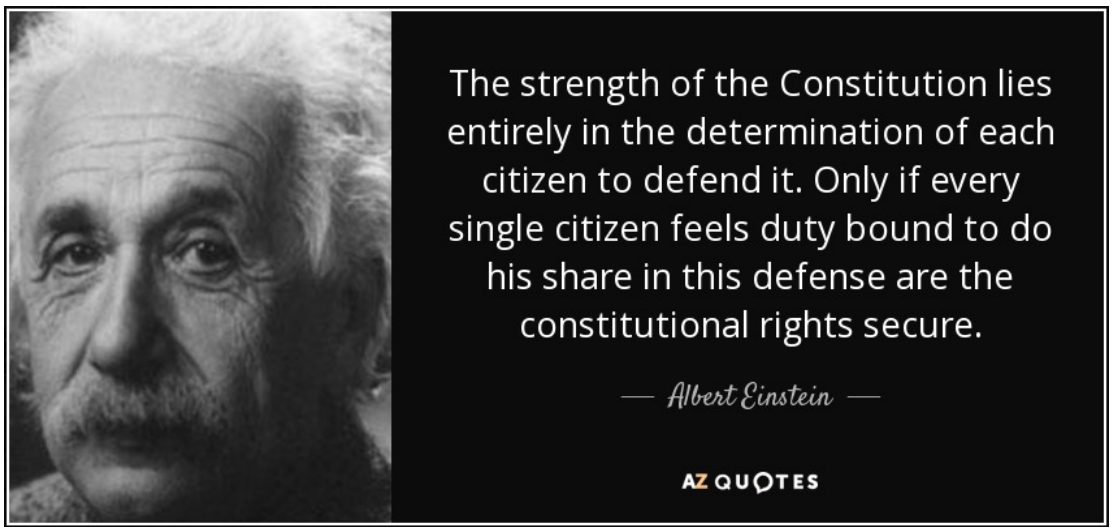

รัฐธรรมนูญของไทยหลายฉบับได้ใช้แนวคิดดังกล่าวมาเป็นเจตนารมณ์ในการกำหนดกรอบในการตราบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญหลายฉบับ เช่น รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517, รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งได้บัญญัติหลักการนี้อย่างชัดแจ้งในคำปรารภของรัฐธรรมนูญ ดังนั้น เมื่อรัฐธรรมนูญไทยใช้กรอบความคิดเดียวกันกับแม่แบบ ก็ควรเกิดผลตามครรลองประชาธิปไตยเช่นเดียวกัน แต่สิ่งที่เกิดจริงกับรัฐธรรมนูญไทยกลับแตกต่างกันสิ้นเชิง ไทยเปลี่ยนรัฐธรรมนูญมาแล้ว 20 ฉบับ เฉลี่ยอายุของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับคือ 4.25ปี ซึ่งขัดกับแนวคิดที่ว่า “รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐซึ่งควรมีความศักดิ์สิทธิ์และคงทนถาวร” เหลือเพียง “รัฐธรรมนูญเป็นเพียงกฎหมายลายลักษณ์อักษรสูงสุดของรัฐ” ตัดวลี “ควรมีความศักดิ์สิทธิ์และคงทนถาวร” ออกไป

สาเหตุหลักๆ มักมาจากผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองใช้อำนาจแสวงหาผลประโยชน์ให้ตัวเอง พรรคพวก และกลุ่มทุน แทรกแซงการทำงานของข้าราชการ รวมศูนย์อำนาจ ออกนโยบายที่ทำให้รัฐเสียประโยชน์ เกิดปัญหาต่อเนื่องทางเศรษฐกิจ สังคมเหลื่อมล้ำมากขึ้น ถ้ากลไกรัฐสภาทำงานได้มีประสิทธิภาพ ก็จะเกิดการอภิปรายไม่ไว้วางใจและกดดันให้รัฐบาลลาออก หรือยุบสภา แต่หากกลไกรัฐสภาไร้ประสิทธิภาพ ก็จะปรากฏพลังจากทหารยึดอำนาจ และเปลี่ยนรัฐบาล

แนวคิดมาร์กซิสกับวลีอมตะ *“ชนชั้นใด ย่อมตรากฎหมายเพื่อชนชั้นนั้น”* ปรากฏให้เห็นเป็นจริงในประเทศไทย ทุกครั้งที่ประเทศมีวิกฤตการเมือง ทางออกของปัญหาคือ การเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ และ แก้ไขรัฐธรรมนูญใหม่ ซึ่งร่างโดยคณะกรรมการชุดใหม่ นำกฎหมายใหม่ไปใช้โดยผู้บริหารชุดใหม่ แต่อีกไม่นาน ก็จะเกิดปัญหาการทุจริตคอรัปชั่นแบบเดิมๆ และนำไปสู่การยึดอำนาจเปลี่ยนรัฐธรรมนูญที่ใหม่กว่า ครั้งแล้วครั้งเล่า

ปัญหาการเมืองการปกครองของประเทศไทย ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่รัฐธรรมนูญ 2550 จนถึงรัฐธรรมนูญ 2560 มองชัดๆได้ 2 เรื่องใหญ่ๆ คือ การทุจริต โดยใช้ตำแหน่งหน้าที่เข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ และความขัดแย้งแบ่งขั้วทางการเมือง การเมืองไทยกลายเป็นวงจรอุบาทว์ที่อาจจะหมุนไปเรื่อยๆ รัฐธรรมนูญฉบับที่ 20 นี้อาจไม่ใช่ฉบับสุดท้าย หากผู้มีอำนาจในการบริหารประเทศ มีสมมติฐานในการแก้ไขปัญหาว่า “รัฐธรรมนูญ คือ ทางออกทางเดียวของวิกฤตที่ประเทศเผชิญอยู่” ไม่ว่าจะโดยสุจริตใจหรือมีวาระซ่อนเร้นก็ตาม

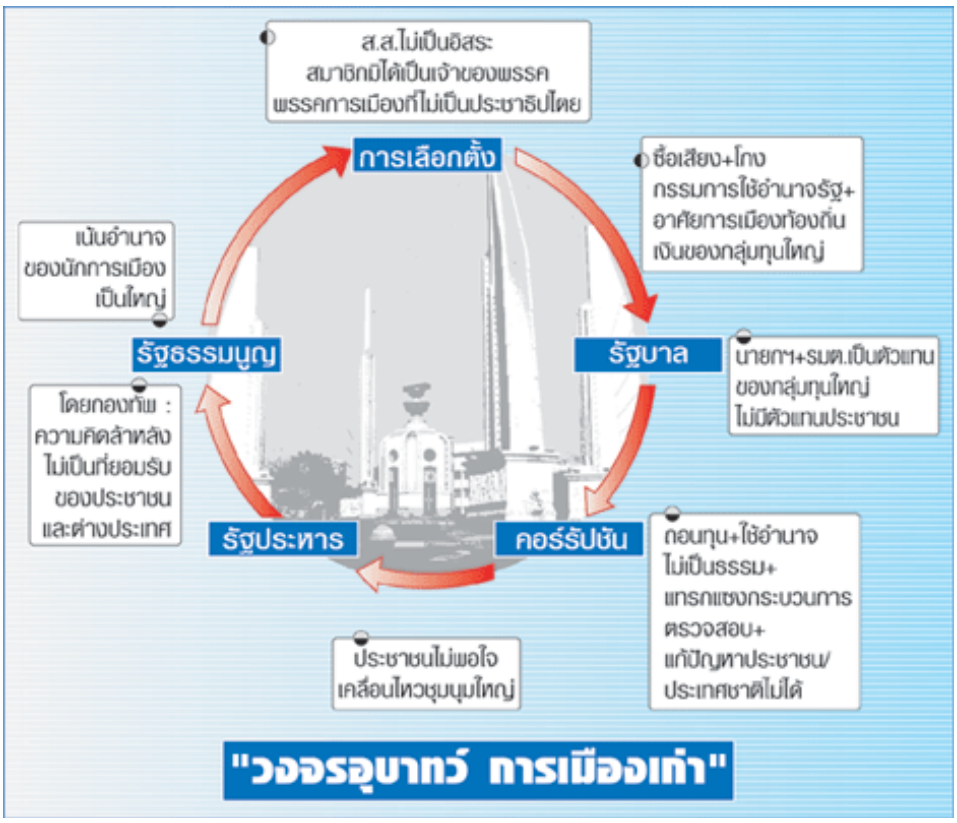

ในทัศนะของผู้เขียน ในการแก้ไขวิกฤตบ้านเมือง หรือสร้างการพัฒนาตามวิธีประชาธิปไตยอย่างมีคุณภาพ รัฐธรรมนูญ คือ เป็นเพียงเครื่องมือชิ้นหนึ่ง ที่จะต้องทำงานร่วมกับกระบวนการต่างๆเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ สิ่งที่สำคัญและต้องทำไปพร้อมๆกัน คือ การ วิเคราะห์ให้แตก รากของปัญหาทุจริต ปัญหาการแทรกแซง ปัญหาความเหลื่อมล้ำต่างๆ คืออะไร จะสร้างภูมิคุ้มกันได้อย่างไร (Preventive) จะปราบปรามได้อย่างไร (Passive)

6.5 สมุห์ฐานของปัญหาการเมืองไทย

จากข้อความในบันทึกของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อได้ตัดสินพระทัยประกาศสละราชสมบัติเมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2477 มีเหตุผลปรากฏตอนหนึ่งว่า

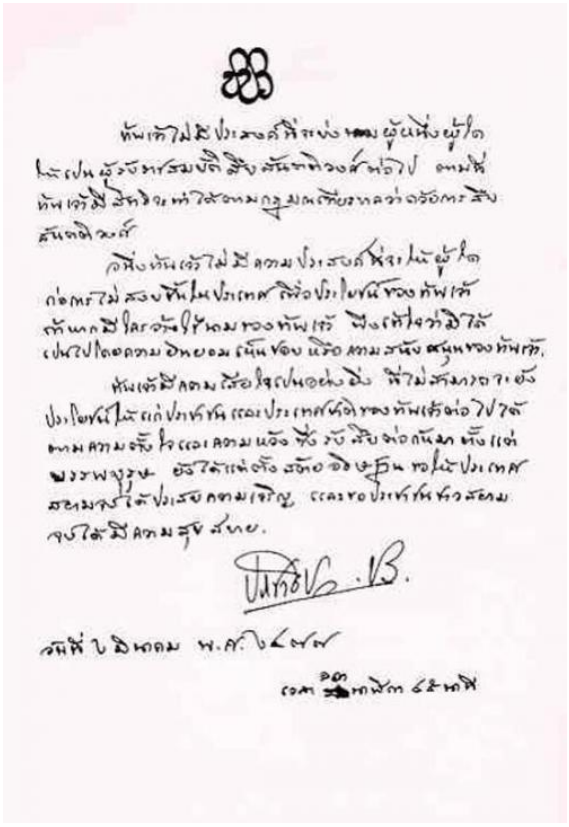

“เมื่อข้าพเจ้าได้ร้องขอให้เปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญให้เข้ารูปประชาธิปไตยอันแท้จริง เพื่อให้เป็นที่พอใจแก่ประชาชน คณะรัฐบาลและพรรคพวกซึ่งกุมอำนาจอยู่บริบูรณ์ในเวลานี้ก็ไม่ยินยอม ข้าพเจ้าได้ร้องขอให้ราษฎรได้มีโอกาสออกเสียงก่อนที่จะเปลี่ยนหลักการและนโยบายอันสำคัญ มีผลได้เสียแก่พลเมือง รัฐบาลก็ไม่ยอม... ข้าพเจ้าเห็นว่าคณะรัฐบาลและพวกพ้องใช้วิธีการปกครองซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักการของเสรีภาพในตัวบุคคล และหลักความยุติธรรมตามความเข้าใจและยึดถือของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะยินยอมให้ผู้ใด คณะใด ใช้วิธีการปกครองอย่างนั้นในนามของข้าพเจ้าต่อไปได้ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใด โดยเฉพาะเพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิ์ขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร...”
www.panyathai.or.th/wiki/index.php

ทั้งๆที่ พระองค์ท่านทรงวางแผนมอบประชาธิปไตยให้กับคนไทยทุกคน นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างสูงที่ปวงชนชาวไทยได้รับประชาธิปไตยโดยไม่เกิดเหตุการณรุนแรง แม้ว่าข้อความดังกล่าวข้างต้นได้ผ่านมานานแล้วถึง 85 ปี แต่ผู้เขียนคิดว่า ความไม่พร้อม ไม่ได้ถูกปลูกฝังอย่างเป็นระบบ คือรากเหง้าของการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยจนถึงปัจจุบันยังไม่ก้าวไกลเท่าที่ควรจะเป็น ซึ่งจะต้องแก้ไขด้วยการสร้างและปลูกฝังวัฒนธรรมประชาธิปไตยอย่างเป็นระบบ

<u>รัฐธรรมนูญในทัศนะของข้าพเจ้า</u>

“การเมือง คือ สิ่งที่ทำให้ความประเสริฐของมนุษย์ได้แสดงตนออกมาในลักษณะที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะการเมืองเป็นรากฐานที่การอบรมสร้างสมความดีงามของมนุษย์ทุกรูปแบบจะต้องอิง ดังนั้น กิจกรรมทางการเมืองที่ถูกต้องนั้นก็คือ กิจกรรมทางการเมืองที่มุ่งส่งเสริมความดีความงามซึ่งก็คือคุณธรรมของมนุษย์ นั้นเอง”..... โสเกรติส (พ.ศ. 73- 144)

“วัตถุประสงค์ของการเมืองการปกครองมนุษย์ ก็คือ การทำให้มนุษย์มีความดี และมีความสุข การเมืองเป็นศิลป์และศาสตร์ในการประพฤติส่วนบุคคล โดยนัยนี้ การเมืองจึงเป็นศีลธรรมร่วมกันของสังคม” ..... อริสโตเติล

"ผู้นำของรัฐ ควรจะเป็นผู้นำกลุ่มน้อยที่ทรงภูมิความรู้และเปี่ยมด้วยคุณธรรม อุทิศตนเองให้กับรัฐ เมื่อรัฐมีผู้นำที่มีคุณภาพเช่นนี้ รัฐนั้นก็เจริญก้าวหน้า มีระบบการบริหารที่ดี ประชาชนจะมีชีวิตที่เป็นสุข" ... เพลโต

“ผู้ปกครองที่ดี คือ ต้องมีคุณธรรม มีความรู้ มีปัญญา (Wisdom) ต้องมีความกล้าหาญ ที่จะทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี มีความละอายต่อบาปต้องมีความยุติธรรม” .... โสเครติส

ปรัชญาจากปรัชญาเมธีข้างต้น เชื่อมต่อ แนวคิดเรื่อง “รัฐธรรมนูญ” ในทัศนะของผู้เขียน รัฐธรรมนูญเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งในกระบวนการบริหารจัดการการเมือง ซึ่งต้องมีผู้ปกครองที่ดี มีกิจกรรมที่ถูกต้อง จึงจะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์คือ ประชาชนอยู่ดีมีสุข เมื่อประกอบกับ พระราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชไว้เป็นที่ยึดเหนี่ยว ซึ่งจะขอนำเสนอใน 2 มุมดังนี้

7. รัฐธรรมนูญที่มองเห็น (Written Constitution/Tangible) อาจไม่ใช่ปัญหาและไม่ใช่ทางออก

“... ปัญหาวันนี้ไม่ใช่ปัญหาของการบัญญัติหรือแก้ไขรัฐธรรมนูญ แต่ปัญหาทุกวันนี้คือความปลอดภัย และขวัญของประชาชน...ฉะนั้นก็ขอให้ท่าน โดยเฉพาะสองท่าน พลเอก สุจินดา คราประยูร และพลตรี จำลอง ศรีเมือง ช่วยกันคิด คือหันหน้าเข้าหากัน ไม่ใช่เผชิญหน้ากัน เพราะว่าประเทศของเรา .... เป็นประเทศของทุกคน อันตรายทั้งนั้น มีแต่แพ้ คือต่างแต่ต้องหันหน้าเข้าหากัน ....”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งพระราชทานแก่พลเอก สุจินดา คราประยูร นายกรัฐมนตรี และ พลตรี จำลอง ศรีเมือง อดีตหัวหน้าพรรคพลังธรรม เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๓๕ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ในช่วงวิกฤตการณ์ช่วงพฤษภาคม ๒๕๓๕

แม้นับต่อจากนี้ไป อาจไม่มีผู้ใดสามารถสร้างปรากฏการณ์นำความสงบมาคืนสู่ประเทศไทยได้ทันทีราวกับปาฏิหาริย์อย่างที่ล้นเกล้าสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเคยพระราชทานไว้ แต่ผู้อ่านต้องการนำเสนอมุมของการแก้ปัญหาที่ว่า ผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์ ชัดเจนว่าอะไรคือปัญหา อะไรคือทางแก้ แล้วลงมือกระทำทันทีโดยไม่หลงประเด็น ตอนหนึ่งจากพระราชดำรัสข้างต้นกล่าวว่า “ *ปัญหาวันนี้ไม่ใช่ปัญหาของการบัญญัติหรือแก้ไขรัฐธรรมนูญ แต่ปัญหาทุกวันนี้* “ คือ .....

ในมุมมองของผู้เขียน โจทย์ใหญ่ของประเทศไทยวันนี้ คงไม่ได้อยู่ที่ จะทำอย่างไรจึงจะแก้ไขเพื่อให้ได้รัฐธรรมนูญตัวอักษรที่ดีที่สุด แต่ทำอย่างไรจึงจะสร้างรัฐธรรมนูญที่เป็นจารีตประเพณี เป็นค่านิยมที่ดีทีมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่เหมาะสมกับประเทศไทยมากที่สุด มาใช้ควบคู่กัน

โดยที่ผู้เขียนเห็นว่า รากฐานของปัญหามาจาก คุณธรรมและจริยธรรมของผู้นำประเทศที่เบี่ยงเบน ซ้อนอยู่ในวิสัยทัศน์ปรัชญาที่เบี่ยงเบนไปเพื่อกอบโกยประโยชน์ส่วนตนและส่วนกลุ่ม วัฒนธรรมการใช้อำนาจ ระบบอุปถัมภ์ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมการเรียนรู้ประชาธิปไตย ภาพลวงตาของค่านิยมที่ถูกสอนมา ไม่ใช่ค่านิยมที่ถูกปลูกฝังจริง

การเปลี่ยนรัฐบาลไม่ว่าโดยวิธีประชาธิปไตย หรือการยึดอำนาจโดยฝ่ายทหาร มักตามมาด้วยการเปลี่ยนผู้นำระดับสูงในหน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์กรต่างๆ เพื่อให้เป็นคนของตนโดยอ้างเหตุผลเพื่อความคล่องตัวในการบริหาร โดยไม่คำนึงถึงความสามารถ แล้วแต่ใครจะเข้าหานักการเมืองดีกว่ากัน ใครไม่รู้จักวิ่งเต้นก็ไม่ได้ตำแหน่ง ก็เกิดความไม่เป็นธรรมในหมู่ศักดินา หรืออาจจะอยู่ในรูปแบบ สมบัติผลัดกันกิน ไม่ได้ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงานแต่อย่างใด รัฐวิสาหกิจที่ขาดทุน ก็ใช้งบประมาณไปอุ้ม ทำให้เศรษฐกิจและสังคมมีปัญหาสะสมซับซ้อนแก้ไขได้ยาก

ลองนึกภาพดูว่า ในขณะที่ โรงเรียนเพียรสอนให้เด็กเป็นคนดีผ่านหนังสือเรียน ว่าต้องซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย รู้จักเสียสละ เป็นประชาธิปไตย คือ ต้องมีความเท่าเทียม เสมอภาค แต่การสอนที่บ้านผ่านการกระทำทุกวันของพ่อแม่ ปู่ย่า พี่น้อง ยังเป็นหัวคะแนนซื้อเสียง วิ่งเต้นซื้อตำแหน่ง ข้ามหัวคนข้างเคียงให้ได้ยืนอยู่บนสังคมที่มีเกียรติสูงกว่า ภูมิใจกับการใช้อภิสิทธิ์ลงจากเครื่องบินมีคนไปรับจากงวงช้างเดินออกจากสนามบินโดยไม่ต้องถูกตรวจใดๆ ..... เด็กจะโตขึ้นและมีพฤติกรรมเป็นแบบใด ,สังคมจะเป็นแบบใด , การเมืองจะเป็นแบบใด หากค่านิยมที่เด็กเรียนจากหนังสือ กับเรียนรู้จากการกระทำของพ่อแม่ไม่เหมือนกัน ต่อให้แก้รัฐธรรมนูญไปอีกกี่ครั้ง หรือได้รัฐธรรมนูญที่ดีที่สุดในโลก มาแล้ว แต่เมื่อ “คน” ซึ่งเป็นคนใช้กฎหมาย จะใช้ในลักษณะใด ผู้ที่อยู่ใต้กฎหมายจะปฏิบัติตามหรือหาช่องว่างอภิสิทธิ์เหมือนที่เคยทำมาตลอดชีวิต จากประสบการณ์ของผู้เขียนเองในการทำวิจัยเรื่องโรงเรียนซื่อสัตย์/ โรงเรียนคุณธรรมในโรงเรียนแห่งหนึ่ง เมื่อถามกว้างๆถึงความซื่อสัตย์ที่นักเรียนคนหนึ่งพึงมี นักเรียนจะตอบได้เกือบทั้งหมด ว่าต้องเป็นคนดี ต้องซื่อสัตย์ ต้องช่วยประเทศชาติ แต่เมื่อถามถึงความซื่อสัตย์ที่ตัวนักเรียนคนนั้นทำอยู่แล้ว ทั้งต่อตัวเอง ต่อเพื่อน ต่อโรงเรียน ต่อชุมชน ควรเป็นอย่างไร เด็กส่วนใหญ่ไม่สามารถตอบได้ เพราะเคยแต่ท่องจำเป็นนามธรรม ไม่เคยปฏิบัติเป็นรูปธรรม นี่คือหลุมดำใหญ่ที่ระบบการศึกษาไทยสร้างไว้ คือ เน้นแต่พิธีกรรม ไม่รู้แก่นแท้ ,เน้นที่วาทกรรม ไม่เน้นการกระทำ (NATO - No Action, Talk Only)

ข้อเสนอ คือ ปรับปรุงคุณภาพของคนให้มีความรู้ในหน้าที่ของตนเองตามวิถีประชาธิปไตย การบังคับใช้กฎหมาย สร้างกระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมประชาธิปไตย ความเป็นพลเมือง ระบบกำกับและตรวจสอบ การบังคับใช้กฎหมาย ค่านิยมอุปถัมภ์ และความสมดุลทางเศรษฐกิจสังคม ในช่วง 3 ปีหรือ 4-5 ปี ให้พื้นที่คนที่มีความขัดแย้งทางความคิดได้ทำความเข้าใจกันอย่างสร้างสรรค์ สร้างอุดมการณ์ที่จะต้องการใช้ชีวิตร่วมกัน โดยปกติสุข มีการเคารพในสิทธิ เสรีภาพซึ่งกันและกัน ยอมรับในเอกลักษณ์กันและกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ทำให้สำเร็จโดยการเขียนไม่ได้ ต้องสำเร็จโดยการลงมือกระทำโดยต้องดำเนินการอย่างเป็นขั้น เป็นตอนระยะสั้นกลางยาว

8. รัฐธรรมนูญที่มองไม่เห็น (Unwritten Constitution /Intangible) แต่สำคัญและต้องรีบสร้าง คือ ค่านิยม/วัฒนธรรมทางการเมือง และกระบวนการปลูกฝัง

ภาพโดย ชัย ราชวัตร สำเนาจากเพจ เรารักในหลวง

“ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด
การทำให้บ้านเมืองมีความปรกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดี
หากอยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง
และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้”

— พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
(พิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ ครั้งที่ 6 ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ อ.ศรีราชา จังหวัดชลบุรี, 11 ธันวาคม 2512)

หลักการ 3 ข้อที่ได้จากพระราชดำรัสข้างต้น และสามารถนำไปใช้ได้กับทุกสถานการณ์ ทุกสังคม ทุกกาลเวลา อย่างไม่มีวันล้าสมัย ก็คือ

1. ในสังคมมีทั้งคนดีและคนเลว เป็น ความจริงที่เราต้องยอมรับให้ได้ ไม่หลอกตัวเองจะได้ไม่หลงทาง

2. ส่งเสริมคนดีให้ได้ปกครองบ้านเมือง และคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ เป็น ค่านิยมที่ควรเผยแพร่ตอกย้ำประชาสัมพันธ์ ให้ฝังลึกเป็นค่านิยมในจิตวิญญาณทุกคน ไม่ใช่แค่ค่านิยมบนแผ่นกระดาษ

3. มีกระบวนการที่จะส่งเสริมให้ได้คนดี และระบบควบคุมไม่ให้คนไม่ดีมีอำนาจ เป็นแผนปฏิบัติ(action plan) ที่ทำให้ค่านิยมกลายเป็นวัฒนธรรมการเมืองที่ดี ทำให้คนดีได้ทำความทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติ คนเลวไม่สามารถก่อความวุ่นวายได้

พระราชดำรัสข้างต้นเป็นวลีที่อมตะ เป็นปรัชญาที่ใช้ได้กับการเมืองไทยทุกสมัย โดยเฉพาะในช่วงเวลานี้ที่รัฐธรรมนูญ 2560 ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการปฏิรูปหลายๆด้าน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายใหญ่ คือ ประเทศชาติมีความสงบเรียบร้อย มีความสามัคคีปรองดอง สังคมมีความเป็นธรรม ขจัดความเหลื่อมล้ำ ประชาชนมีความสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดีและ**มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ**

รัฐธรรมนูญฉบับล่าสุดที่เพิ่งประกาศใช้ล่าสุดเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560 กรธ.คงจะได้น้อมนำหลักการข้อที่ 2 ของพระราชดำรัสข้างต้นนี้ไปใช้ คือ พยายามป้องกันคนไม่ดีเข้ามามีอำนาจในการบริหารประเทศ จึงได้มีกลไกสกัดกั้นและบทลงโทษมากมาย ให้การทุจริตทำได้ยาก

อย่างน้อยก็เป็นความพยายามที่ดีของนักวิชาการด้านกฎหมายระดับประเทศ ที่ต้องการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการทำให้"รัฐธรรมนูญ" เป็นตะแกรงร่อนนักการเมืองที่สุ่มเสี่ยงต่อทุจริตส่วนหนึ่งไม่ให้เข้ามา แต่เป็นการมองเพียงจุดเริ่มต้นและจุดจบ จุดเริ่มต้น คือการสกัดกั้นคนเลวโดยการกำหนดคุณสมบัติและวิธีปฏิบัติที่ยาก จุดจบ คือการกำหนดบทลงโทษให้แรงที่สุดถึงขั้นประหารชีวิต (ถ้ากระบวนการยุติธรรมในอนาคตทำงานได้ถึงจุดๆนั้นจริงๆ ซึ่งกระบวนยุติธรรมในอดีตมักทำไม่ได้เพราะหลักฐานไม่เคยเพียงพอต่อการเอาผิด)

พฤติกรรมที่เหมาะสมของคน ความดีหรือความเลว เป็นการชิงชัยระหว่างอารมณ์และเหตุผลภายในสิ่งแวดล้อมที่ชื่อว่าเวลาและโอกาส บางครั้งเมื่อโอกาสเปิดและอารมณ์เป็นฝ่ายชนะ คนดี ที่มี absolute power อาจกลายเป็น absolutely corrupts ก็ได้ เราจะมีกระบวนการอย่างไรไม่ให้คนดีแปรเปลี่ยนตามสุภาษิต "เข้าเมืองตาหลิ่วต้องหลิ่วตาตาม" หรือ "น้ำกิเลสเซาะทุกวันหินมันยังกร่อน"

"กระบวนการ" สร้างค่านิยมให้คนเป็นคนดีและส่งเสริมให้คนดีได้เข้ามาช่วยพัฒนาประเทศ และ ระบบป้องกันไม่ให้คนดีแปรเปลี่ยนจึงสำคัญ จึงมีความสำคัญมาก และอาจไม่จำเป็นต้องกำหนดอยู่ในรัฐธรรมนูญ 2560 ก็ได้ เพราะความดีที่ดีที่สุดคือดีออกจากใจ ไม่ใช่ดีเพราะกฎหมายมีบทลงโทษ

ท้ายสุดนี้ ผู้เขียนขอทิ้งท้ายด้วยภาพ แนวคิดเรื่องระบบ input – process-output ใส่อะไรเข้าไปในระบบ ก็จะได้ผลลัพธ์แบบนั้น ถ้าเปรียบกับการทำอาหาร หากวัตถุดิบเป็นเนื้อเหม็น ผักเน่า ถึงแม้จะมีเครื่องครัวชั้นดี เครื่องปรุงเลิศรส กระบวนการผลิตที่ถูกต้อง แต่อาหารที่ได้ก็จะเป็นเพียงอาหารเหม็นเน่าที่ปรุงเครื่องแล้วเท่านั้น ถึงแม้รัฐธรรมนูญที่ดีเพียงใดก็ตาม แต่คนยังไม่มีวิถีประชาธิปไตย ไม่มีศีลธรรม ไม่รู้หน้าที่ ไม่มีความพอเพียง ปัจจัยแวดล้อมยังไม่ส่งเสริม ก็คงไม่อาจผลิตการเมืองที่มีคุณภาพออกมาได้เช่นกัน

+

อ้างอิง

1. บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย 2542

2. กฎหมายรัฐธรรมนูญ, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย วิกิพีเดีย , https://th.wikipedia.org/wiki/ ,

3. http://dl.parliament.go.th/bitstream/handle/lirt/303018/51054.pdf?sequence=1

4. รัฐธรรมนูญ:ในมุมมองทางรัฐศาสตร์ , รองศาสตราจารย์ประหยัด หงส์ทองคำ ,วารสารสถาบันพระปกเกล้า ปี 2550 ฉบับที่ 1 , http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%90%E0%B8%98%E0%B8%A3%E0%B8%A3%E0%B8%A1%E0%B8%99%E0%B8%B9%E0%B8%8D%3A%E0%B9%83%E0%B8%99%E0%B8%A1%E0%B8%B8%E0%B8%A1%E0%B8%A1%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%97%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%90%E0%B8%A8%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B9%8C#sthash.iWblpSdn.dpuf

5. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย : ความเป็นมาและสาระสำคัญ โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บัณฑิต จันทร์โรจนกิจ , สถาบันพระปกเกล้า, 2558, http://kpi.ac.th/media/pdf/M10_515.pdf

6. พระราชกรณียกิจด้านการเมืองการปกครอง , เวปไซด์ สสส วันที่ 02 ธันวาคม 2552 , http://www.thaihealth.or.th/node/12589

7. พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2540 เรื่อง การร่างรัฐธรรมนูญ, เวปไซด์ ThaiVision, http://www.thaivision.com/3614361936323619363435943604363536193633626364836193639365636293591361936563634359136193633360036083619361936173609364135973.html

8. ปาฐกถาพิเศษ ของนายมีชัย ฤชุพันธุ์ ประธานกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) ในงานสัมมนาเชิงวิชาการ ของสมาคมพนักงานเทศบาลแห่งประเทศไทย เรื่อง “บทบาทของรัฐธรรมนูญของรัฐธรรมนูญปี 2560 เพื่อคลี่คลายวิกฤตการณ์การเมืองไทย 4 ด้าน” , สำนักข่าวไอเอ็นเอ็น , http://news.sanook.com/2187722/

9. กฎหมายรัฐธรรมนูญกับประชาธิปไตยไทย (1): สมชาย ปรีชาศิลปกุล , เวปไซด์ประชาไท , https://prachatai.com/journal/2012/03/39654

10. รัฐธรรมนูญ 2 ฉบับ ฉบับลายลักษณ์อักษรและฉบับวัฒนธรรม โดย คำนูณ สิทธิสมาน, บทความเผยแพร่ : โครงการประชาสัมพันธ์ปฏิรูประบบราชการ วันที่ 11 มี.ค. 2558 , เวปไซด์สำนักประชาสัมพันธ์เขต 6 , http://region6.prd.go.th/ewt_news.php?nid=7125&filename=index

11. พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภาพโดย ชัย ราชวัตร สำเนาจากเพจ เรารักในหลวง
https://bact.cc/2013/good-bad-king-quotes/

12. **“ประชาธิปไตยที่ใฝ่หา”** , นางเครือวัลย์ สมณะ ,
http://www.kpisociety.com/article03.php

13. [ปาฐกถาพิเศษ ของนายมีชัย ฤชุพันธุ์ ประธานกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) ในงานสัมมนาเชิงวิชาการ ของสมาคมพนักงานเทศบาลแห่งประเทศไทย เรื่อง “บทบาทของรัฐธรรมนูญของรัฐธรรมนูญปี 2560 เพื่อคลี่คลายวิกฤตการณ์การเมืองไทย 4 ด้าน]